

УДК 37.04

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-39>**Валерія ІВАНОВА,***orcid.org/0000-0001-5055-4886*

викладач

Одеського фахового коледжу мистецтв імені К.Ф. Данькевича
(Одеса, Україна) *wildroza92@gmail.com*

САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА: АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ

У статті розкрито структуру самоосвітньої компетентності молодших бакалаврів музичного мистецтва. Самоосвітня компетентність молодших бакалаврів є спроможністю на основі інтересів, цінностей пізнання, професійно орієнтованих знань, умінь самонавчання, особистісних якостей здійснювати ефективну самоосвіту.

Компонентами є аксіологічний, когнітивно-діяльнісний та персонально-калітативний. Аксіологічний компонент віддзеркалює різноманітні знання та вміння, насамперед, знання про сутність самовиховання та його інструментарій (самопереконавання, самозаохочення тощо); знання про сутність самонавчання та блоки його засобів: мультимедіа-блок, навчально-дослідницький блок, культурно-едукативний блок. Мультимедіа-блок містить он-лайн телекомунікацію (вебінари, відео-курси, відео-конференції, відео-тренінги). Навчально-дослідницький блок передбачає виконання дослідницьких завдань, котрі мають на меті не лише розширення знань студентів, а й оволодіння ними певними групами дослідницьких дій (наприклад, підготовка повідомлення експертного характеру, коментування цікавих ідей, вибір методів, написання аналітичних есе, розробка бази дослідження та алгоритму дослідницьких методів). Культурно-едукативний блок зорієнтований на відвідування студентами концертів, музичних конкурсів, творчих вечорів, фестивалів, екскурсій.

Важливими є також знання коректного використання засобів самоосвіти, а також знання професійного характеру (в музикознавчій, психологічній, дидактичній площинах). Поряд з цим, необхідно визначити такі вміння, як, наприклад, рецептивно-аналітичні, продуктивно-аргументаційні, перспективно-прогностичні, рефлексивно-самооціночні. Персонально-калітативний компонент репрезентовано особистісними якостями студентів, серед яких найважливішими є ініціативність, цілеспрямованість, організованість, дисциплінованість, наполегливість, працьовитість, самостійність, відповідальність.

Ключові слова: самоосвіта, компетентність, структура, компонент, молодший бакалавр, музичне мистецтво.

Valeriia IVANOVA,*orcid.org/0000-0001-5055-4886*

Lecturer

Odessa Dankevich Vocational College of Arts
(Odesa, Ukraine) *wildroza92@gmail.com*

SELF-EDUCATION COMPETENCE OF YOUNGER BACHELOR OF MUSIC ARTS: ANALYSIS OF STRUCTURAL COMPONENTS

The article reveals the structure of self-educational competence of junior bachelors of musical art. Self-educational competence of younger bachelors of musical arts is the ability to carry out effective self-education based on interests, cognitive values, professionally oriented knowledge, self-education and self-study skills, personal qualities. The most important components are axiological, cognitive-functional and personal-qualitative. The axiological component is represented by the cognitive values, the desire for self-education, and interests. The cognitive-functional component reflects various knowledge and skills, first of all, knowledge about the essence of self-education (self-conviction, self-encouragement, and so on); knowledge about the essence and blocks of methods (multimedia block, research block, cultural-educational block). The multimedia block contains the online telecommunication (webinars, video courses, video conferences, video trainings). The research block involves the performance of research tasks aimed not only at expanding the knowledge of students, but also at mastering certain groups of research actions (for example, preparing an expert report, commenting on interesting ideas, choosing methods, writing analytical essays, developing a research base and an algorithm of research methods). The cultural-educational block is aimed at visiting cultural events, for example, concerts, music competitions, creative evenings, festivals, excursions. Knowledge of the correct use of self-education methods, as well as knowledge of a professional nature (in musicological, psychological, didactic areas) are also important.

Along with this, it is necessary to define such skills as, for example, receptive-analytical, productive-argumentative, prospective-prognostic, reflective-evaluative. The personal-qualitative component is represented by the students' personal qualities, the most important of which are initiative, purposefulness, organization, discipline, perseverance, diligence, independence, and responsibility.

Key words: self-education, competence, structure, component, junior bachelor, musical art.

Постановка проблеми. У сучасних умовах динамічного розвитку професійно значущої інформації від майбутніх фахівців вимагається постійний саморозвиток та самовдосконалення, що спричинює неабияку важливість проблеми формування самоосвітньої компетентності. Ця проблема пов'язана з такими важливими практичними завданнями, як-от забезпечення високого рівня сформованості загальних та спеціальних компетентностей, передбачених в освітніх програмах підготовки фахових молодших бакалаврів музичного мистецтва, їхньої здатності до самостійного пошуку, аналізу та доцільного використання інноваційної інформації, актуалізації свого творчого потенціалу в професії.

Аналіз досліджень. Вивчення наукових джерел переконує в тому, що деякі аспекти цієї проблеми розглядалися в таких ракурсах, як компетентнісний підхід до професійної підготовки фахівців (Бібік, Ващенко, Локшина, Овчарук, Паращенко, Пометун, Савченко, Трубачева, 2004), (Гаврілова, 2015), зокрема як майбутніх учителів музичного мистецтва (Білостоцька, 2020), (Овчаренко, 2016), так і фахівців іншого профілю (Підгірний, 2021), (Пришупа, 2016). Висвітлювалися методи формування самоосвітньої культури здобувачів вищої освіти (Князьян, 2007), (Кравцова, Кравченко, 2018), організації самоосвітньої діяльності (Дубровіна, 2017).

Утім, структура самоосвітньої компетентності фахових молодших бакалаврів музичного мистецтва не була предметом спеціального педагогічного дослідження.

Мета статті – розкрити структуру самоосвітньої компетентності фахових молодших бакалаврів музичного мистецтва та схарактеризувати її компоненти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел (Князьян, 2007: 78), (Кравцова, Кравченко, 2018: 279), (Підгірний, 2021: 7) свідчить, що самоосвітню компетентність майбутніх фахових молодших бакалаврів музичного мистецтва доцільно розуміти як спроможність на основі інтересів, цінностей пізнання, професійно орієнтованих знань, умінь самовиховання й самонавчання, особистісних якостей здійснювати ефективну самоосвіту задля підвищення власного професіоналізму.

Звертаючись у цьому контексті до позиції експертів Ради Європи, маємо змогу дійти висновку про те, що компетентність є здатністю ефективно діяти, вирішувати завдання, відповідаючи на потреби індивідуального та соціального характеру. Науковці наполягають на тому, що компетентність базується на взаємозв'язку «пізнавальних відно-

шень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії» (Definition and Selection of Competencies, 2001: 6).

Дослідження наукових позицій (Бібік, Ващенко, Локшина, Овчарук, Паращенко, Пометун, Савченко, Трубачева, 2004) засвідчує, що науковці правомірно окреслюють такі провідні компоненти компетентності, як-от цінності та етичні норми; мотивація; ставлення; емоції; знання; пізнавальні вміння і навички; практичні вміння і навички.

Проаналізовані вище наукові праці переконують у доцільності визначення таких структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх молодших бакалаврів музичного мистецтва, як-от *аксіологічний, когнітивно-діяльнісний, персонально-калітативний*.

Характеризуючи *аксіологічний компонент*, слід акцентувати на тому, що цінності пізнання є базовими для розвитку та вдосконалення особистістю себе впродовж життя у будь-яких сферах життя. Аналізуючи позицію (Рокич, 1973: 1) щодо термінальних цінностей, важливими для результативної самоосвіти майбутнього молодшого бакалавра музичного мистецтва є цінності пізнання саме як можливості збагачення своєї ерудиції, розширення кругозору та культури. Наголосимо, що сформовані цінності пізнання активізують творчість особистості, оскільки спонукають вивчати новий досвід та втілювати на його основі власні задуми. Це стосується й пізнання в сфері методики викладання мистецтвознавчих освітніх компонентів, наприклад, гри на музичних інструментах, історії розвитку українського народного музичного мистецтва, історії розвитку зарубіжного музичного мистецтва тощо. Набуття знань в самоосвітній діяльності про сучасні інформаційно-комунікаційні, мультимедійні технології навчання музики, інноваційні методи дистанційної освіти, новаторські прийоми колег-педагогів, – все це значно розширює професійні можливості молодшого бакалавра музичного мистецтва та формує його здатність до працевлаштування саме як учителя в закладах музичної освіти.

Важливо, на наш погляд, звернути увагу й на такий важливий аспект професійної самоосвіти майбутніх учителів музики, як цінність пізнання внутрішнього світу іншої людини; це є значущим, коли мова йде про внутрішній світ дитини, яка навчається музиці. Отож пізнання майбутніми молодшими бакалаврами музичного мистецтва психологічних особливостей навчання музики дітям різного віку набуває принципової ваги саме як цінності.

Пізнавальні цінності генерують прагнення до самоосвіти у таких окреслених нами загальних напрямках, як-от «студент – музичні твори», «студент – мистецтвознавство», «студент – психологічні особливості дитини», «студент – методика викладання музики».

Поряд з цим, інтерес до самоосвіти може мати різний характер вияву за такими параметрами, як-от широта, котрий передбачає те, наскільки повно здобувачі вищої освіти охоплюють в ході самонавчання різні аспекти проблеми, котра їх зацікавила; стійкість, яка виявляється в стабільній зацікавленості проблемами мистецтвознавства, музикознавства та методики навчання музики, наполегливості самоосвіти, непохитності намірів щодо поглиблення власних знань; інтенсивність, що відображається в постійному, посиленому інтересі до професійно значущих проблем. Генезис інтересів здійснюється від можливо подекуди поверхової допитливості до інтересу – внутрішньої позиції, інтересу – ставлення. Саме такий активний інтерес, котрий стає внутрішнім стрижнем, особистісною цінністю, внутрішнім сенсом, і входить до структури аксіологічного компонента самоосвітньої компетентності майбутніх молодших бакалаврів музичного мистецтва.

Репрезентуючи когнітивно-діяльнісний компонент зазначеної компетентності, слід акцентувати на тому, що він містить диверситивні знання та відповідні вміння. Підкреслимо, що системоутворювальними з них, на нашу думку, є саме знання про основні поняття, пов'язані з цією компетентністю (самоосвіта, самовиховання, самонавчання), а також методи самоосвіти, до яких доцільно відносити насамперед методи самовиховання, наприклад, самозобов'язання, само переконання, самопримус, самонавіювання, само заохочення. Самонавчання зосереджує широкий спектр форм, методів та прийомів, серед яких важливого значення набувають окреслені нижче. Доцільним є систематизувати цей інструментарій та репрезентувати його у блоках, оскільки кожний з них передбачає різний шлях засвоєння інформації. Це є мультимедійні технології, навчальне дослідження або систематичне відвідування культурно-пізнавальних заходів. Отож як переконує проведене дослідження та практичний досвід, основними блоками інструментарію самонавчання є так, як-от:

– мультимедіа-блок – містить різноманітні засоби навчання, он-лайн телекомунікацію, що дає можливість здобувачам вищої освіти брати активну участь та поглиблювати знання, розвивати вміння, набувати досвіду у форматі, наприклад, вебінарів, відео-курсів, відео-конференцій, відео-тренінгів;

– навчально-дослідницький блок – передбачає виконання навчально-дослідницької діяльності, яка, з наукової позиції М. Князян, є пізнавальною роботою творчого характеру, що спрямована на пошук, вивчення й пояснення здобувачами вищої освіти певних об'єктів задля поглиблення й структурування суб'єктивно нових знань про них [с. 18]. Впроваджується ця діяльність за допомогою системи дослідницьких завдань, котрі мають на меті не лише розширення знань студентів, а й оволодіння ними певними групами дослідницьких дій (наприклад, підготовка повідомлення експертного характеру, коментування певних висловлювань видатних діячів освіти та культури, комплектування серії методів, розробка вихідної бази дослідження, алгоритму дослідницьких дій, денотатного графу, написання аналітичних есе тощо [с. 287-288];

– культурно-едукативний блок – зорієнтований на відвідування здобувачами вищої освіти культурних та культурно-пізнавальних заходів, наприклад, концертів, звітних концертів, музичних конкурсів, творчих вечорів, фестивалів культурної спадщини, екскурсій, при чому ці заходи можуть відбуватися як в реальному часі, так і у відстроченому режимі.

До того ж, аналізуючи когнітивно-діяльнісний компонент, слід зазначити, що до його структури має сенс відносити й знання про засоби самоосвіти як матеріальні знаряддя, котрі використовуються здобувачами вищої освіти задля досягнення поставлених цілей окресленої діяльності. Насамперед це книги, автентичні іншомовні матеріали, комп'ютери, комп'ютерні програми, смартфони, телевізори, радіоприймачі, мережа Інтернет.

Окрім окресленого вище цей компонент містить знання професійного характеру, що відображає:

– музикознавчу площину, котра віддзеркалює всю інформацію, що стосується професійної діяльності молодшого бакалавра саме як музиканта (принципи формоутворення та композиції, система художніх образів музичного твору, його жанрові й стильові особливості, вимоги до його композиційно-цілісного виконання, інтерпретації; виконавські засоби музичної виразності; вимоги щодо прочитання нотного тексту музичного твору, проведення слухового контролю за звуковисотною інтонацією, дотриманням темпу, метро ритму, динамічною збалансованістю звучання; сучасні тенденції розвитку музичного мистецтва);

– психологічну, яка містить знання про музичні здібності, антропометричні ознаки придатності дітей до навчання в мистецькому закладі, їхні потенційні можливості, особливості художнього та технічного розвитку учнів в класі зі спеціаль-

ності; визначення художніх творів та технічного репертуару відповідно до індивідуальних здібностей школярів; причини виникнення утруднень дітей у навчальній діяльності, методи їх усунення та попередження, особливості емоційно-чуттєвого сприйняття музичних творів; особливості сольного та ансамблевого виконавства для професійної діяльності;

– дидактичну, що концентрує знання про вимоги щодо функціонування навчального закладу, творчого колективу, їх навчально-методичного забезпечення, організації робочого місця, навчально-виховного процесу в цілому та репетиційної роботи зокрема, методи формування естетичних поглядів та художніх смаків, втілення художнього образу у педагогічній діяльності, знання педагогічного репертуару, специфіки планування роботи над музичним твором, ефективні форми та методи контролю за навчальною діяльністю учнів, вимоги щодо навчальних досягнень відповідно до критеріїв оцінювання, традиційні й альтернативні інноваційні технології в процесі педагогічної діяльності, комп'ютерні технології, тенденції та перспективи розвитку музичної педагогіки, досягнення професійної майстерності відомих представників українського та зарубіжного музичного мистецтва.

Оскільки всі знання, котрі передбачені в структурі самоосвітньої компетентності майбутнього молодшого бакалавра музики, формуються й актуалізуються в самоосвітній діяльності, виявилось доцільним включити до структури когнітивно-діяльнісного компонента й такі вміння, як-от рецептивно-аналітичні (робота з електронними та паперовими каталогами, конспектування, анування, аналіз, узагальнення), продуктивно-аргументаційні (підготовка рефератів, доповідей, PowerPoint презентацій, аргументація власного бачення вирішення певної проблеми), перспективно-прогностичні (прогнозування перспектив вивчення окремої проблеми), рефлексивно-самооціночні (самоаналіз, самооцінка, самоконтроль, самокоригування тощо).

Когнітивно-діяльнісний компонент є логічно пов'язаним з *персонально-калітативним* компонентом, сутність якого в перекладі з англійської мови означає особистісний («personal») та такий, що відноситься до якості («qualitative»). Зазначений компонент містить якості, що актуалізуються в процесі самоосвітньої діяльності задля її ефективності, стійкості та неперервності. Насамперед важливою якістю в структурі самоосвітньої компетентності є, на нашу думку, *ініціативність*, котру доцільно розуміти як властивість виявляти

ініціативу, заповзятливість у починанні поглибленого дослідження того, що найбільше цікавить здобувача освіти. Логічним продовженням ініціативності є *цілеспрямованість*, що відображає бажання молодшого бакалавра музичного мистецтва досягти поставленої мети, підпорядковуючи цьому власні дії, настрої, думки. Із попередньою якістю пов'язана *організованість*, що, в свою чергу, на наш погляд, передбачає планомірне, послідовне впровадження особистістю студента своїх кроків, дій, системно впорядковуючи процес самоосвіти. *Дисциплінованість* у цьому ракурсі розглядається нами як дотримання особистістю студента власно розроблених вимог щодо самоосвітньої діяльності, витриманість, послідовність виконання визначених етапів самоосвітньої діяльності, відмова відійти від запланованого порядку дій.

Не менш важливою якістю є й *наполегливість*, котра розкривається нами як стійкість у діяльності, вияв непохитності, не дивлячись на труднощі та бар'єри.

Неабиякого значення серед якостей персонально-калітативного компонента набуває *працьовитість*, яку доцільно висвітлювати як сумлінність виконання діяльності із самонавчання та самовиховання, старанність у виконанні цієї напруженої праці. *Самостійність* у цьому ж контексті віддзеркалює те, що здобувач освіти діє за власним почином своїми силами, без допомоги зі сторони викладачів або інших осіб. Самостійність свідчить про автономність особистості в самоосвітній діяльності. *Відповідальність* у структурі самоосвітньої компетентності відображає добросовісне виконання студентом взятого на себе зобов'язання здійснити певні кроки з розширення особистісного та професійного кругозору.

Висновки. Структуру самосвітньої компетентності молодшого бакалавра музичного мистецтва доцільно представляти в системі взаємопов'язаних компонентів, а саме аксіологічного, когнітивно-діяльнісного та персонально-калітативного. Аксіологічний компонент презентовано цінностями пізнання, прагненням до самоосвіти, інтересом до її змісту. Когнітивно-діяльнісний компонент зазначеної компетентності віддзеркалює знання про сутність самовиховання, самонавчання та самоосвіту, а також їхній інструментарій; знання професійного характеру (в музикознавчій, психологічній, дидактичній площинах); рецептивно-аналітичні, продуктивно-аргументаційні, перспективно-прогностичні, рефлексивно-самооціночні вміння. Персонально-калітативний компонент репрезентовано особистісними якостями

здобувачів освіти, серед яких найважливішими є ініціативність, цілеспрямованість, організованість, дисциплінованість, наполегливість, працьовитість, самостійність, відповідальність. Перспективи дослідження полягають у розкритті педагогічної моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахових молодших бакалаврів музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білостоцька О. В. Сутність професійної компетентності майбутнього викладача музичного мистецтва. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Випуск 75. С. 15-20. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.75.03>
2. Гаврілова Л. Г. Система формування професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами мультимедійних технологій : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. 42 с.
3. Дубровіна І. В. Методика організації самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва в системі післядипломної освіти : науково-методичний посібник. Біла Церква, КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2017. 264 с.
4. Князян М. О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. / Ізмаїльський державний гуманітарний університет. Ізмаїл, 2007. 445 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : кол. монографія / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І., Овчарук О. В., Парашенко Л. І., Пометун О. І., Савченко О. Я., Трубачева С. Е.] / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
6. Кравцова Н. С., Кравченко І. М. Шляхи формування самоосвітньої культури майбутнього педагога-музиканта в процесі диригентсько-хорової підготовки. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Випуск 51. С. 277-281.
7. Овчаренко Н. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг. 2016. 547 с.
8. Підгірний О. В. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2021. 25 с.
9. Пришупа Ю. Ю. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-будівельників у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2016. 227 с.
10. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). 2001. www.kaapeli.fi/~vsvy/eaea/policy/b/DeSeCo.doc.
11. Rokeach, M. Values list of Milton Rokeach. 1973. https://mio-ecsd.org/protarea/Annex_4_3_values_lists.pdf

REFERENCES

1. Bilostotska O. V. Sutnist profesiinoin kompetentnosti maibutnoho vykladacha muzychnoho mystetstva [Essence of professional competence of future music teacher]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektvyvy*. 2020. Vypusk 75. С. 15-20.
2. Havrilova L. H. Systema formuvannia profesiinoin kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzyky zasobamy multymediinykh tekhnolohii [The system of developing professional competence of future music teachers based on multimedia technologies]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Kyiv, 2015. 42 s.
3. Dubrovina I. V. Metodyka orhanizatsii samoosvitnoi diialnosti vchyteliv muzychnoho mystetstva v systemi pislidyplomnoi osvity [The method of organizing self-educational activities of music teachers in the postgraduate education system]: naukovo-metodychnyi posibnyk. Bila Tserkva, KVNZ KOR «Akademiia neperernvoi osvity», 2017. 264 s.
4. Kniazian M. O. Systema formuvannia samostiino-doslidnytskoi diialnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u protsesi stupenevoi pidhotovky [The system of forming of independent-research activity of would-be teachers of foreign languages in the process of degree preparation] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. / Izmailskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet. Izmail, 2007. 445 s.
5. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti : svitovy dosvid ta ukraïnski perspektvyvy [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]: kol. monohrafiia / [Bibik N. M., Vashchenko L. S., Lokshyna O. I., Ovcharuk O. V., Parashchenko L. I., Pometun O. I., Savchenko O. Ya., Trubacheva S. E.] / [za zah. red. O. V. Ovcharuk]. Kyiv : K.I.S., 2004. 112 s.
6. Kravtsova N. Ye., Kravchenko I. M. Shliakhy formuvannia samoosvitnoi kultury maibutnoho pedahoha-muzykanta v protsesi dryhentsko-khorovoi pidhotovky [Ways of forming the self-educational culture of the future pedagogue-music in the process of directives and choir preparations]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. 2018. Vypusk 51. S. 277-281.
7. Ovcharenko N. A. Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoin pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do vokalno-pedahohichnoi diialnosti [Theoretical and methodological principles of professional training of future music teachers for vocal and pedagogical activities]: dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.04 / Kryvorizkyi derzhavnyi pedahohichni universytet. Kryvyi Rih. 2016. 547 s.
8. Pidhirnyi O. V. Formuvannia samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury u protsesi profesiinoin pidhotovky [Formation of self-educational competence of future teachers of physical culture in the process of professional training]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Odesa, 2021. 25 s.

9. Pryshupa Yu. Yu. Formuvannia samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-budivelnykiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of self-educational competence of future civil engineers in the process of professional training]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv, 2016. 227 s.

10. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). 2001. www.kaapeli.fi/~vsv/eaec/policy/b/DeSeCo.doc.

11. Rokeach, M. Values list of Milton Rokeach. 1973. https://mio-ecsde.org/protarea/Annex_4_3_values_lists.pdf.